

Опубліковано: Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та геології: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції.
– Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. – С.273-278.

УДК 911.3:796.5 (477)

Пацюк В.С.

Криворізький національний університет

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ СТАНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Стрімкий розвиток туризму в світі стимулює розширення пропозиції та включення до туристичної сфери нових об'єктів та просторів. Новим напрямком розвитку туристичної діяльності в промислових регіонах є збереження індустриального минулого для залучення туристів. Перспективними для активізації інтересів туристів є об'єкти індустриальної спадщини. Наша країна, з огляду на значний та тривалий індустриальний розвиток, має широкий спектр даних об'єктів, що можуть бути використані з туристичною метою. Однак на відміну від багатьох країн світі, цей туристичний напрямок в Україні практично не розвивається. Саме тому, щоб ефективно налагодити туристичну діяльність по відвідуванню об'єктів індустриальної спадщини варто ретельно проаналізувати наявний світовий досвід.

Зародився туризм індустриальної спадщини у Великобританії та поширився в інші країни Європи. Активізувався цей процес завдяки успішному досвіду розвитку даного виду туризму у Рурському районі ФРН, де у 1999 р. було завершено формування регіонального «Маршруту виробничої спадщини», що охоплює 19 поселень, які презентують регіональну виробничу історію вугілля та сталі [7, с.30-31].

Наслідуючи приклад Руру, все більше регіонів Європи почали звертатись до туризму індустриальної спадщини як додаткового засобу структурної перебудови. Відповідні програми різного рівня були прийняті у цьому напрямку у Західній Фландрії (Бельгія), Телфеді (Великобританія), Каталонії (Іспанія), Кротоне (Італія), Лотарингії (Франції) та ін. (7, с.30-31). Існуючу мережу виробничих ландшафтів планується доповнити і створити «Європейський маршрут виробничої спадщини» («European Route of Industrial Heritage» (ERIH)), який буде брати початок у британському Айренбріджі і закінчуватись на території німецького Руру. Проект ERIH запроваджується коштом фондів Європейського Союзу зі сподіванням, що: «нові форми туризму, які розвиваються на основі індустриальної спадщини можуть відіграти важливу роль у відродженні промислових районів, допомагаючи їм будувати краще економічне майбутнє» [10, с.2].

Найбільш повний план трансформації промислових районів викладено в Меморандумі Міжнародної Будівельної Виставки Емсхер-Парк, розробленому в 1988 р. Задачею даної Виставки стало віднайдення можливості для використання пам'яток індустриалізації та будівництва, представлення їх

історичного та культурного значення. Збережені індустриальні пам'ятки повинні при цьому знаходитися в гармонії з ландшафтом, тому вони стали основою для розвитку культурного парку [15].

Особливо цікавий досвід західноєвропейських країн по перетворенню промислових територій в туристичні парки та рекреаційні зони. Існує декілька програм, спрямованих на збереження культурного та історичного значення колишніх промислових об'єктів на індустриальних територіях:

- 1) ENVREG – кампанія проти забруднення узбережних територій;
- 2) INTERREG – кооперація країн для підтримки туризму;
- 3) RECHAR – інвестиції в розвиток туризму колишніх вугільних районів;
- 4) REGIS – інвестиції для підтримки альтернативного туризму з врахуванням умов навколишнього середовища [3].

Програми по зміні функціонального призначення індустриальних територій реалізовані у Великій Британії, Ірландії, Німеччині, Фінляндії, США [4, 5]. Наприклад, в Шеффілді та його околицях на місці колишнього сталеливарного заводу створений парк зі стадіоном та конгресзалом, вугільний кар'єр перетворений в систему озер для водних видів спорту, на місці родовища піщаника організовані тренування скелелазів, створені зелені зони на зелених валах вздовж річок. Заходи по відновленню порушених промисловими відходами земель та використанню їх з рекреаційною метою проведені також в південно-західній частині вугільного району Південного Уельсу [13].

Основною тенденцією останніх років є організація комплексних індустриальних парків та індустриальних комплексів. Класичними прикладами є тематичний парк Volkswagen's Autostadt поряд з заводом в Німеччині, парк «Урбаністична спадщина» в м. Лоуел (штат Массачусетс), індустриальний парк Hsinchu Science (HSIP), відомий як тайванська силіконова долина, промисловий парк в м. Сучжоу (пров. Цзянсу, Східний Китай), що є офіційно відкритими для туристів і нині входить до числа зразкових зон промислового туризму Китаю [11].

Подібний досвід існує і в інших районах Німеччини. На околицях Кельну на землях буровугільних розробок площею 4200 га створена зона відпочинку «Вілле». Її південна частина - ліс, середня - відновлена ділянка колишніх розробок, північна - резервна територія, де продовжується видобуток вугілля. Парк та гірничі розробки «мирно вживаються». На площі близько 700 га створено 50 озер та ставків переважно рекреаційного призначення.

В Японії в місті Арао на території вугільних кар'єрів та шахт створено парк в 250 га, розрахований на відвідування 25 тис. чоловік в день. В парку розміщений готель з приміщеннями для чайних церемоній, музей старих вугільних шахт, гольф-клуб, театр, будинок молоді, майстерні, в яких фарбують хустки, займаються ліпленням, обпалюють кераміку. В парку також обладнані схили для спуску на лижах потраві. Полям для гольфу відведено 120 га. В дитячому секторі парку - басейни, ставки з рибою, зимові санні спуски, атракціони. Парк має і освітнє значення, дерева, с/г культури, зразки гірських порід, видобутих в шахті, оснащені пояснюючими надписами [14].

Великий інтерес представляє парк культури та відпочинку Катовицької агломерації міст на півдні Польщі в Верхній Сілезії, один із найбільших в Європі. Його територія займає 600 га, він розміщений на стику декількох міст, загальна кількість населення яких перевищує 1,5 млн. чоловік. Ділянка раніше була зайнята відвалами, котлованами, пустирями. Створення цього парку було своєрідним дослідним полігоном для апробації методів відновлення ландшафту. Парк оснащений різними об'єктами культурного, спортивного та розважального призначення, завдяки чому відвідуваність в літній період досягає до 250 тис. чоловік на день.

Об'єкти, що призначені для масового відпочинку, розміщені переважно вздовж основної прогулянкової траси та пов'язаної з нею системою водоймищ. Тут - великий стадіон «Силезький» (на 120 тис. глядачів), площі для народних гулянь, центр технічного прогресу, комплекс плавальних басейнів, луна-парк (понад атракціонів), виставочні павільйони, зоопарк, туристичний центр є готелем та кемпінгом. На пагорбі, в центральній частині, що є лісопарком, розміщені планетарій та астрономічна обсерваторія. Основні пункти масового відвідування з'єднані трикутником канатної дороги [14].

Індустріальний парк Hsinchu Science (HSIP), відомий як тайваньська силіконова долина, де знаходиться виробництво в стилі hi-tech, вже декілька років відкритий для туристів. Дирекція парку сподівається добитися туристичного потоку в об'ємі не менше 10 тис. людина, які дозволять йому одержати дохід у розмірі \$100 тис.

Ще одним напрямком залучення туристів до промислових міст є створення технічних музеїв. Практика створення подібних музеїв є у багатьох країнах світу, прикладами чого є музей Орсе (Франція), Каталонський музей науки та техніки (Іспанія), Віденський музей історії науки та техніки (Австрія), Музей науки і технології та Музей постачання газу у Варшаві (Польща), значна кількість технічних музеїв розміщена в Росії.

В Нижньому Тагілі створений унікальний музей-заповідник гірничої справи Середнього Уралу, яка включає в себе музей-завод (старий демидівський, що пропрацював до 1987 р.), головний кар'єр гори Високої, історико-краєзнавчий музей, провіантські склади, музей побуту та ремесел гірничозаводського населення та інше. Даний заповідник Міжнародний комітет ЮНЕСКО по збереженню індустриальної спадщини рекомендував для внесення в реєстр пам'ятників світового значення. [8, с.56].

Поряд із створенням музеїв у світі накопичено значний досвід з музеєфікації промислових територій. Цікавим є досвід Фінляндії (м.Похья), де сьогодні практично всі промислові об'єкти перетворені в індустриальні музеї [6]. В графстві Шроттир біля Колбрукдейла (Англія) існує музейний комплекс, до складу якого входять: музей чавуноплавильної справи в Колбруклейлі, музей порцеляни на території старої Куолтпорської фабрики, музей декоративних кахлів на колишній фабриці Крейвен-Даннел та частково реконструйовані квартали промислового району дев'яностих років XIX ст. в Блист-Хілл. Визначними пам'ятками комплексу є чавунний арочний міст – перша в світі конструкція подібного типу та доменна піч, в якій Абрахам Дербі I вперше

замість дерев'яного вугілля застосував кокс. Всі ці промислові споруди збережені і користуються популярністю у відвідувачів [1].

Музей науки і промисловості в Манчестері, відкритий для глядачів у 1983 р., використав для своєї експозиції найстарішу в світі залізничну станцію та свої колекції для створення музею міжнародного значення, переважна тема якого – промислове місто – повинна охопити унікальне минуле Манчестера. Відкрита у 1830 р. залізниця мала намір забезпечити швидко доставку сировини, що імпортувалась, товарів для експорту, перевезення пасажирів із Ліверпульського порту та промислового району Манчестера. Коли музей почав тільки створюватись, перед його співробітниками постала гнітюча перспектива – цілий ряд великих споруд, взятих на облік, і які являють великий інтерес з точки зору історії та архітектури, знаходились в дуже занедбаному стані. Вочевидь стало ясно, що необхідний генеральний план, згідно якого ремонт та обладнання споруд відбувався в залежності від наявності коштів. Був прийнятий поетапний підхід, при якому відновлювальні роботи були розбиті на значну кількість складових частин. До кожного нового етапу приступали по мірі надходження фінансів і все було цілеспрямовано на створення музею міжнародного рівня. На першому етапі в 1983 р. площа залів складала 4511 м². У 1998 р. вона збільшилась до 11146 м², а в 2003 р. до послуг відвідувачів була відведена експозиційна площа у 19053 м². в активі музею – п'ять історичних будівель, які не тільки мають велике значення самі по собі, але й забезпечують особливу атмосферу експозиції. Експозиція музею розкриває також роль Манчестера як центру торгівлі товарами з бавовни, планування якого на світовому ринку в ХІХ ст. було таким великим, що його називали «містом бавовни» [3].

Музейна політика, як визначена стратегія культурного розвитку, виробляється поетапно. Це стосується і Франції, де постійно триває пошук нових форм показу національної спадщини засобами музейної експозиції. Так, в останні десятиріччя ХХ ст. у промислово розвиненому районі на Сході Франції створена мережа музеїв, для яких характерний новаторський підхід до висвітлення місцевої економічної та соціальної історії. Засновники цієї мережі музеїв врахували наступне: кожен, хто хоче вивчити технічну культуру старовинних пам'яток у нерозривному зв'язку з технічною та економічною історією певної соціальної групи, природно, повинен контактувати з існуючими фірмами та підприємствами. Музеї місцевої культури і техніки Франш-Конте являють собою мережу музеїв, показують та пояснюють відвідувачам, як використовується і перетворюються природні ресурси та ландшафти історичної області Франш-Конте району Східної Франції. Ця мережа музеїв була створена у 1978 р. за ініціативою державних органів. Створена мережа музеїв знайомств з історією видобування вугілля та виробництвом скла, чавуну, солі, кераміки та шеррі-бренді. Вона дає уяву про методи різьби по дереву, про продукцію із сталі, про виготовлення виробів із пластмаси способом лиття під тиском. Майстерні ремісників. Збережені чи відновлені, промислові споруди, кінофільми і виставлені колекції – усе це розповідає про історію місцевих технологій та культур і поглиблює розуміння цього району. По мірі того як

відвідувачі оглядають один об'єкт за другим, перед ними розгортається велична картина трудової діяльності та соціальних умов на протязі тривалого часу – від середньовіччя до сьогодення. Музеї місцевої культури і техніки Франш-Конте користуються великою популярністю – їх щорічно відвідує майже 220 тис. ч. [2].

Великою популярністю користуються музеї під відкритим небом, що створені на основі індустриальної археології та промислової спадщини. Серед вдалих проектів відзначаються музей під відкритим небом, що діють у Великобританії: в м. Бімш на півночі Англії, а також музей «Блек кантрі» на околицях м. Дадлі (Центральна Англія), Музей гірничовидобувної промисловості «Великий кар'єр» в Бленейвоні (Південний Уельс) та музей «Сланцеві печери» в Північному Уельсі, які відіграють вагомую роль в економіці регіону [9, с.268].

Світовий досвід використання індустриальної спадщини в туристично-рекреаційній діяльності свідчить про доволі значний інтерес туристів до даних об'єктів. Використовуючи досвід найвдалиших проектів реалізації туристичної діяльності в індустриальному середовищі, Україна цілком може впровадити аналогічну практику та залучити значну кількість туристів як до промислових районів країни, так і запропонувати альтернативні об'єкти для відвідування в уже визнаних туристичних центрах.

Список використаних джерел

1. Атлас чудес света. Выдающиеся архитектурные сооружения и памятники всех времен и народов / Розмари Бартон, Ричард Кевендиш. Пер. с англ. М., 2000. – С. 58 – 59.
2. Константинов В.О. Досвід діяльності музеїв місцевої культури і техніки Франції / В.О. Константинов // В зб.: Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Праці 2-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Часів-Яр – Київ, 2003. – С. 23 – 25.
3. Окушко Яна Геннадьевна. Эколого-географический анализ рекреационного использования территории старопромышленного района (на примере Донецкой области): Автореф. дис...канд. геогр. наук: 11.00.02 / Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Географический факультет. – М., 1996. – 17 с.
4. Открытие пива // Дайджесты прессы. Союз российских пивоваров [Электронный ресурс]. - <http://www.turpost.ru>. (від 24.01.2006).
5. Прибиткова Л. Туризм у промислових містах: міф чи реальність? / Л. Прибиткова // Партнери. – 2005. – Вип.12 (78).
6. Промышленный туризм в Финляндии [Электронный ресурс]. - <http://visit-company.ru/node/29>
7. Смаль В.В. Туризм виробничої спадщини як продукт постіндустріальних трансформацій / А.В. Смаль // Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін.. – К.: Альтерпрес, 2010. – Вип. 9. – С. 27-34.
8. Тютюнник Ю.Г. Памятники индустриальной культуры и охрана техногенных ландшафтов / Ю.Г. Тютюнник // Антропогенная география и ландшафтознание в XX и XXI столетиях. Зб. наук. пр. Вінниця-Воронеж. – Вінниця, 2003. – С.54-61.
9. Холловой Дж.К. Туристический бизнес: [монография] / Холловой Дж.К., Тейлор Н. – К.: Знання, 2007. – С.267 – 268.
10. ERIH (2000) Project No. 0046 ERIH – European Route of Industrial Heritage. Downloadable at [www.Nwmainterregiic.org/02 project fr.htm](http://www.Nwmainterregiic.org/02_project_fr.htm).and, www.erih.de.
11. Mader T. Produzierende Batribe als touristische Attraktionen in Ruhrgebiet. Grundlagen. Erscheinungsformen. Probleme. Magisterarbeit. Heinrich-Heine Universität Deusseldorf. Diplomica GmbH. – Hamburg, 2003. – 163 p.
12. Olgethorpe. M. Tourism and industrial Scotland. Tourism Management. – 1987. – 8 (3). – P. 268-271.
13. Schmidt D. Industrie-Tourismus: Moeglichkeiten and Grenzen einer Anwendung auf ausgewaehlte Gemeinden der Landkreise Coburg, Kronach und Lichenfels, Bayreuth.

Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, 1988. – 363 p. 14. Sheffield Today, ed. By H.D. Watts and other/ Department of Geography, University of Sheffield, 1989. 15. Tourism: principles, practices, philosophies. – The ed. R. W. McIntosh, Ch. R. Goeldner, J.R.B. Ritchie. – New York: John Wiley and Sons, Inc, 1995. – 468 p.